

Zasady ekopolityki w turystyce

Turystyka stanowi współcześnie jedno z fundamentalnych zjawisk ekonomicznych, społecznych, kulturowych oraz politycznych. Zdaniem Światowej Organizacji Turystyki (World Tourism Organisation – WTO) miniony rok był najlepszym dla światowej turystyki, odnotowano 760 mln podróży międzynarodowych i kilkukrotnie więcej podróży krajowych na obszarze globu ziemskiego¹. Według ustaleń Światowej Rady Turystyki i Podróży (World Travel and Tourism Council – WTTC) sektor turystyczny wygenerował w 2004 r. 3,8% Produktu Światowego Brutto (1542,1 mld USD) oraz zatrudnił ok. 74 mln osób².

Rozwój turystyki, zarówno w skali lokalnej, jak i światowej, uzależniony jest od sytuacji ekonomicznej, politycznej i zdrowotnej, a także od sił natury. Wpływ aspektów politycznych i ekonomicznych, w tym niestabilności politycznej, konfliktów zbrojnych i koniunktury gospodarczej od dziesięcioleci stanowił istotny element planowania i rozwoju turystyki. Znaczenie zagrożeń zdrowotnych, stanu środowiska i sił przyrody w kształtowaniu produktu turystycznego dopiero zyskuje rozgłos, m.in. za sprawą epidemii chorób zakaźnych (pryszczycy na Wyspach Brytyjskich, SARS w Azji Południowo-Wschodniej i Kanadzie, czy ptasiej grypy w Chinach) oraz tragicznych wydarzeń związanych z tsunami w Azji Południowo-Wschodniej w 2004 roku.

Środowisko naturalne, czyli powietrze, różnorodność form krajobrazu, woda, roślinność i zwierzęta, stanowią podstawę rozwoju turystyki (wraz ze środowiskiem cywilizacyjnym). Otoczenie, w którym uprawiana jest turystyka ma istotne, jeżeli nie priorytetowe, znaczenie dla wrażeń turysty. Nawet jeżeli podróżujący rzadko odwołują się bezpośrednio do spraw ochrony przyrody. Badania przeprowadzone wśród turystów europejskich w połowie lat 90. prowadzą do wniosku, iż stan środowiska stanowił jedno z najważniejszych kryteriów wyboru miejsca wyjazdu waka-

¹ WTO, *Short-term tourism data 2004*, „WTO World Tourism Barometer” 2005, 3 (1), s. 2.

² WTTC, *Travel and tourism – Forging ahead*, Edition World, The 2004 Travel and Tourism Economic Research, World Travel & Tourism Council, London 2004, s. 4.

cyjnego dla co najmniej połowy podróżujących³. Miejsca oferujące możliwość obcowania z naturą, słoneczne, o czystym powietrzu i wodzie stanowiły najczęściej wymieniane lokalizacje. Pragnienie odwiedzenia miejsc o znaczeniu historycznym oraz doświadczenia związku z kulturą stanowiło drugie, co do znaczenia, kryterium wyboru.

Jednocześnie, wspólnie uprawiane formy turystyki wywierają znaczący wpływ na przyrodę. Infrastruktura i baza usługowa turystyki wykorzystują, często w sposób nieefektywny, surowce naturalne, co prowadzi do ich wyczerpywania, a także przyczyniają się do produkcji odpadów stałych, ciekłych i gazowych. Ponadto, działalność turystyczna prowadzi wielokrotnie do bezpośredniej degradacji obiektów przyrodniczych i kulturowych, a także do nieodwracalnych zmian w krajobrazie i ekosystemach.

Z drugiej strony, turystyce przypisuje się jedną z priorytetowych ról w kreowaniu zrównoważonego rozwoju. Zdaniem Instytutu na rzecz Ekorozwoju z Warszawy, turystyka ma wszelkie predyspozycje by stać się „lokomotywą” ekorozwoju kraju⁴. Przemawia za tym jej znaczenie w budowaniu i ochronie zdrowych warunków życia, a także bezpośredni udział w tworzeniu warunków do regeneracji sił fizycznych i psychicznych człowieka. Warunkiem powodzenia procesu ekologizacji turystyki jest jednak wola polityczna, odpowiedni aparat prawno-ekonomiczny, sprawna administracja oraz wysoki poziom świadomości ekologicznej osób na różne sposoby związanych z turystyką. Do osiągnięcia celu konieczne jest uświadomienie sobie, iż⁵:

- problem środowiska przyrodniczego i społecznego należy do najważniejszych zagadnień współczesnego świata;
- turyści, organizatorzy i świadczący usługi turystyczne powinni mieć właściwy stosunek do narastających współcześnie problemów środowiska;
- trzeba zmniejszyć różnice między świadomością ekologiczną, a postępowaniem ekologicznym podmiotów turystyki.

Turystyka a środowisko naturalne

Atrakcyjność danego obszaru, jego warunki klimatyczne, obecność plaż, czystych wód, górskiego powietrza i malowniczego krajobrazu przyciąga turystów i warunkuje popularność. Jednocześnie, ludzkie dążenie do szybkich zysków bez względu na koszty, jest szczególnie wyraźne w tym sektorze gospodarki. W konsekwencji, skutki rozwoju turystyki (zarówno pozytywne, jak i negatywne) pojawiają się dość szybko i mają znaczne natężenie.

³ V. T. C. Middleton, R. Hawkins, *Sustainable tourism: A marketing perspective*, Oxford 1998, s. 10–11.

⁴ J. Kamieniecka, *Ekopolityka w turystyce, Raport o zmianach możliwych i potrzebnych*, Warszawa 1998, s. 7.

⁵ W. W. Gaworecki, *Turystyka*, Warszawa 2003, s. 415 i n.

Do lat 70. XX w. nie zwracano szczególnej uwagi na negatywne skutki rozwoju turystyki dla środowiska. Podkreślano natomiast pozytywne efekty gospodarcze, w postaci tworzenia nowych miejsc pracy i możliwości zarobkowania. Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach, w sytuacji, gdy ujawniła się zależność, że zdegradowane środowisko naturalne nie stanowi zainteresowania turystów i jest wręcz przez nich omijane, instytucje i organizacje turystyczne podniosły problem potrzeby jego ochrony. W tym samym czasie wyraźne stały się skutki niekontrolowanego rozwoju turystyki, a neutralność oddziaływania tego sektora gospodarki wobec środowiska, a także lokalnych społeczności, ich folkloru, statusu ekonomicznego i socjalnego, coraz częściej kwestionowana.

Przemysł turystyczny nie jest głównym źródłem zagrożeń ekologicznych, zaś jego ekologizacja nie stanie się panaceum na lokalne i globalne problemy zanieczyszczenia środowiska. Tym niemniej, turystyka, przyczyniająca się do niszczenia środowiska w 5–7%⁶, zaczyna zajmować widoczne miejsce w ocenie rozmiarów i przyczyn degradacji przyrody. Szacuje się, iż przemysł jest odpowiedzialny za 40% zniszczeń, budownictwo za 20%, zaś komunikacja i rolnictwo za 15% (każdy sektor). Zgodnie z danymi przedstawionymi w raporcie Europejskiej Agencji Środowiska (European Environment Agency) najważniejszym lokalnym i regionalnym skutkiem turystyki są zanieczyszczenia związane z transportem⁷. Blisko 90% energii wykorzystywanej w przemyśle turystycznym jest zużywane w transporcie turystów pomiędzy miejscem zamieszkania a miejscowością turystyczną. W skali Unii Europejskiej połowa energii wykorzystywanej przez transport pasażerski przypada na komunikację dla celów turystycznych.

Szacuje się, iż turyści odwiedzający kraje rozwijające się zużywają dziennie ośmiokrotnie więcej wody niż lokalni mieszkańcy⁸, zaś hotele mają najwyższy negatywny wpływ na środowisko (ecological footprint) wśród istniejących budynków komercyjnych i usługowych (z wyłączeniem szpitali)⁹. Zapotrzebowanie na energię hoteli europejskich, stanowiących połowę rynku światowego i goszczących rocznie blisko 200 mln osób¹⁰, w 2000 r. wyniosło 39 TWh (terra wato-godzin)¹¹. Przyjmując najgor-

⁶ K. Kasprzak, *Turystyka a środowisko, Materiały Konferencyjne Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Warszawie, grudzień 1996*, [w:] M. Goliszek, *Proekologiczne działania w hotelarstwie na przykładzie obiektów noclegowych w Ustce*, Wyższa Szkoła Morska, Gdynia 2000, s. 6.

⁷ European Environment Agency (EEA), *Europe's environment: the third assessment*, Environmental assessment report, nr 10, European Community, Copenhagen 2003, s. 85.

⁸ WTO Djerba, Końcowe sprawozdanie z 1st International Conference on Climate Change and Tourism, WTO, IPCC, UNFCCC, WMO, UNEP, UNCCD, UNESCO, Djerba 9–11 kwietnia 2003.

⁹ J. Rada, *Designing and building eco-efficient hotels*, „Green Hotelier” 1996, nr 4.

¹⁰ European Commission Directorate General XXIII, *Facts and figures on the Europeans on holidays 1997–1998*, European Commission, Brussels 1998, s. 8.

¹¹ CHOSE, *Energy savings by combined heat cooling and power plants (CHCP) in the hotel sector, Report of the Commission of the European Communities*, Directorate General for Energy, Italy 2001, s. 3–6.

szy z możliwych scenariuszy, nieefektywnej i „brudnej” produkcji opartej na węglu, hotele zlokalizowane w Europie byłyby odpowiedzialne za roczną emisję około $13,6 \cdot 10^6$ ton dwutlenku węgla¹². Turystyka jest również uznawana za głównego sprawcę degradacji obszarów chronionych, w tym popularnych wśród turystów parków narodowych¹³; przykładowo – dzięki turystom szczyt Kasprowego Wierchu obniżył się o kilka metrów (w porównaniu ze stanem sprzed 1945 r.)¹⁴.

Turystyka coraz częściej postrzegana jest jako dziedzina głęboko ingerująca w przyrodę, silnie penetrująca środowisko naturalne, intensywnie wykorzystująca walory krajobrazu oraz poszczególnych jego elementów, takich jak woda, lasy czy klimat. Tworzenie infrastruktury turystycznej prowadzi do zmiany oraz niszczenia ekosystemów, zaś niekontrolowana konsumpcja zasobów naturalnych i produktów konsumpcyjnych w bazie turystycznej przyczynia się do emisji gazów i pyłów do atmosfery, produkcji ścieków i odpadów stałych zanieczyszczających biosferę. Przeludnienie, hałas oraz niszczenie flory i fauny to zjawiska często spotykane w popularnych regionach turystycznych.

Rozwój turystyki przyczynia się pośrednio i bezpośrednio oraz na różną skalę do utraty jakości i dostępności zasobów wodnych, degradacji zasobów lądowych i utraty bioróżnorodności, a także do zanieczyszczenia atmosfery, powstawania kwaśnych deszczów, dziury ozonowej a nawet efektu cieplarnianego i zmiany klimatu. Zjawiska te, oprócz oczywistej degradacji walorów przyrody i otoczenia człowieka, mają negatywny wpływ na istnienie i dalszy rozwój gospodarki turystycznej. Wzrastające współzawodnictwo w wykorzystaniu zasobów naturalnych i infrastruktury miejskiej przez turystów i społeczności lokalne prowadzi do antagonizmów, a nawet konfliktów zbrojnych, gdy wymagania turystów traktowane są jako priorytetowe. Zanieczyszczenie powietrza, gleb i wód prowadzi do obniżenia wytrzymałości systemu immunologicznego u ludzi i wzrost ryzyka zachorowań na różne choroby cywilizacyjne. Potencjalne skutki zmian klimatycznych, a w tym podniesienie poziomu mórz i oceanów, rozprzestrzenianie się chorób tropikalnych i relokacja terenów uprawnych, a także wzrost gwałtowności i nieprzewidywalności zjawisk atmosferycznych, mogą okazać się katastrofalne nie tylko dla turystyki, ale dla całej ludzkości.

Zbieżność terytorialna obszarów zainteresowania turystycznego z najwartyściowszymi zasobami środowiska przyrodniczego jest faktem niezaprzeczalnym i niebudzącym zdziwienia. Jednakże, coraz częściej obserwowane użytkowanie turystyczne obszarów o pogarszającej się jakości środowiska powinno budzić niepokój. Przykładem może być Polska, basen Morza Śródziemnego a także wiele miejscowości górskich i nadmorskich. Prowadzi to do obniżenia jakości rekreacji i wypoczynku

¹² Faktory emisji CO₂ dla węgla pochodzą z Volker Quaschnig, *Regenerative Energiesysteme*, Carl Hanser Verlag Munchen 2003.

¹³ J. Kamieniecka, *Ekopolityka...*, s. 14.

¹⁴ P. Zawadzki, *Turystyka i ekologia*, „Zielone Berety” 1993, nr 3.

ludzi korzystających z turystyki, a przez to ma negatywny wpływ na ich produktywność i w konsekwencji sytuację ekonomiczną i społeczną regionu a nawet kraju.

Obserwuje się również narastające trudności z przestrzeganiem norm zachowań proekologicznych w obsłudze stale rosnącego ruchu turystycznego. Problemy te dotyczą nie tylko turystyki w Polsce, ale również na świecie. Istniejąca sytuacja rodzi potrzebę powszechnej ekologizacji turystyki – zarówno w sferze podaży jak i popytu.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju w turystyce

Pierwsze, poważnie potraktowane, wzmianki o katastrofalnym stanie środowiska ziemi i konieczności zmian znajdują się w raporcie Klubu Rzymskiego z 1972 r. W dokumencie tym postawiono tezę, że jeżeli nie dojdzie do radykalnej zmiany w postępowaniu człowieka, zakładającego kontynuowanie dotychczasowego ekstensywnego modelu gospodarczego, to należy się liczyć z katastrofą ekologiczną, ekonomiczną i socjalną w skali całej planety¹⁵. Uczeni zajmujący się tym problemem zwrócili uwagę na konieczność stworzenia nowego modelu porządku społeczno-gospodarczego, dzięki któremu można by osiągnąć dalszy rozwój cywilizacji. W ten sposób doprowadzono do powstania idei ekorozwoju. Pojęcie to po raz pierwszy pojawiło się w 1972 r. w deklaracji konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych na temat „Środowiska Człowieka” odbywającej się w Sztokholmie. Przyjęto wówczas podstawowe założenie mówiące, że: „Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku. Dobra jakość tego środowiska pozwala na życie w godności i dobrobycie. Stąd też człowiek ponosi wielką odpowiedzialność za ochronę i polepszenie środowiska tak dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń”¹⁶.

Definicja ekorozwoju stosowana współcześnie została sformułowana w 1975 r. przez UNEP (United Nations Environmental Programme – Program ds. Środowiska przy ONZ), wyspecjalizowaną agendę ONZ powołaną w wyniku wspomnianej konferencji w Sztokholmie. Określono wtedy, że ekorozwój to rozwój cywilizacji ludzkiej zgodny z prawami ekologicznymi, zaś trendy i kierunki rozwoju cywilizacji powinny być opracowane w oparciu o prawa ekologii w taki sposób, aby rozwój gospodarczy, kulturalny, społeczny nie zakłócał homeostazy i symbiozy z przyrodą¹⁷. Uznaje się, iż idea ekorozwoju zakłada potrzebę przeorientowania strategii rozwoju gospodarczego świata tj. prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej

¹⁵ Por. D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W. W. Behrens, *Granice wzrostu*, Warszawa 1973.

¹⁶ UNEP, *Report of the United Nations Conference on the Human Environment*, Stockholm, 5–16 czerwiec 1972, rozdz. I; S. Kozłowski, *Droga do ekorozwoju*, Warszawa 1994, s. 55.

¹⁷ *Ochrona środowiska człowieka – humanistyczne widzenie świata*, Prace nauk. PKE, t. 1, UJ, Kraków 1984.

w harmonii z przyrodą tak, aby nie spowodować w przyrodzie żywej zmian nieodwracalnych. Urzeczywistnienie idei ekorozwoju wymaga zmiany dotychczasowych priorytetów gospodarczych i politycznych, a także zmianę postaw i podejścia do celów i metod dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Koniec lat 70. przyniósł pierwsze oznaki zmian w sposobie myślenia na temat środowiska wśród przedstawicieli przemysłu turystycznego. Rada Wykonawcza Światowej Organizacji Turystyki powołała w 1979 r. Komitet do Spraw Środowiska, w którego gestii znajdowały się sprawy ochrony walorów przyrody¹⁸. Rok ten stanowił początek zinstytucjonalizowanych działań organizacji turystycznych na rzecz ograniczenia negatywnych skutków turystyki i ochronę środowiska. Trzy lata później WTO i UNEP wspólnie ogłosiły Deklarację o Turystyce i Środowisku (Joint Declaration on Tourism and Environment). Rosnąca świadomość ekologiczna społeczeństwa oraz pojawienie się, w drugiej połowie lat 80., światowych ruchów społecznych na rzecz środowiska i modelu „zielonej konsumpcji” zaowocowały rosnącą krytyką istniejącego modelu turystyki masowej. Zaobserwowano również zwiększony popyt na produkt turystyczny przyjazny środowisku¹⁹.

Raport Nasza wspólna przyszłość opracowany w 1987 r. przez Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju (WCED) zwracał uwagę na stan środowiska naturalnego oraz niewystarczającą działalność wszystkich gałęzi gospodarki w zakresie ochrony walorów przyrody, a także wprowadzał koncepcję zrównoważonego rozwoju. Nie zawierał on jednak jednoznacznego odniesienia do turystyki. Dopiero dokumenty konferencji ONZ na temat „Środowiska i Rozwoju” w Rio de Janeiro w 1992 r. określiły turystykę jako sektor gospodarki dysponujący znacznym potencjałem do wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju. Odnosząc zasady zawarte w Deklaracji na rzecz Ochrony Środowiska Naturalnego i Rozwoju (Rio Declaration on Environment and Development) do przemysłu turystycznego²⁰:

- turystyka powinna wspomagać ludzi w dążeniu do zdrowego i produktywnego życia w harmonii z naturą;
- turystyka powinna wносить wkład w ochronę, konserwację i przywracanie naturalnej równowagi ekologicznej na Ziemi;
- przemysł turystyczny powinien opierać się na eko-przyjaznych zasadach produkcji i konsumpcji dóbr;

¹⁸ H. Ceballos-Lascuráin, H., *Tourism, ecotourism and protected areas: the state of nature based tourism around the world and guidelines for its development*, World Conservation Union, Gland 1996, s. 15.

¹⁹ D. Roe, N. Leader-Williams, B. Dalai-Clayton, *Take only photographs, leave only footprints: The environmental impacts of wildlife tourism*, IIED Wildlife and Development series 10, 1997, s. XV; D. Diamantis, *Consumer behaviour and ecotourism products*, „Annals of Tourism Research” 1998, t. 25, nr 2, s. 515–518.

²⁰ UNEP, *Rio declaration on environment and development*, Rio de Janeiro 1992; por. Agenda 21 dla przemysłu turystycznego, Materiały konferencyjne *Hotelarstwo przyjazne środowisku – sposobem na obniżenie kosztów*, Warszawa 1999.

- wszystkie kraje powinny wspólnie dążyć do upowszechniania wartości wolnorynkowych, które umożliwiają świadczenie usług turystycznych na gruncie międzynarodowym w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju;
- turystyka, pokój, rozwój i ochrona środowiska są ze sobą wzajemnie powiązane;
- protekcyjizm w turystyce powinien być zahamowany;
- ochrona środowiska powinna stanowić integralną część w rozwoju turystyki;
- w planowaniu rozwoju turystyki powinny uczestniczyć społeczności, których on bezpośrednio dotyczy, a ostateczne decyzje powinny zapadać na szczeblu lokalnym;
- wszystkie kraje powinny się nawzajem ostrzegać o katastrofach naturalnych mogących mieć wpływ na turystów lub obszary turystyczne;
- przemysł turystyczny powinien maksymalnie wykorzystywać swój potencjał, by tworzyć miejsca pracy dla kobiet oraz społeczności lokalnych;
- rozwój turystyki powinien uwzględniać i wspierać społeczności lokalne w dążeniu do zachowania własnej tożsamości i kultury oraz obrony własnych interesów;
- przemysł turystyczny powinien respektować międzynarodowe przepisy ochrony środowiska.

Na „Szczycie Ziemi” w Rio podkreślono również, iż przemysł turystyczny, dzięki możliwościom tworzenia ekonomicznych bodźców do ochrony bezcennych dóbr naturalnych i kulturowych, jest w stanie realnie przyczynić się do uzdrawiania życia na Ziemi.

W odpowiedzi na apele konferencji w Rio oraz w wyniku zaadoptowania strategii zrównoważonego rozwoju przez przemysł turystyczny pojawiło się pojęcie „zrównoważonej turystyki” (sustainable tourism). Koncepcja ta została sformułowana podczas „Światowej Konferencji na temat Zrównoważonej Turystyki”, która odbyła się w kwietniu 1995 r., na hiszpańskiej wyspie Lanzarote. Światowa Organizacja Turystyki, Program Środowiskowy przy ONZ, UNESCO i Komisja Wspólnoty Europejskiej (Commission of European Community) wspólnie opracowały Lanzarocką Kartę Zrównoważonej Turystyki (Lanzarote Charter for Sustainable Tourism)²¹.

Definicja i proekologiczne zasady zrównoważonej turystyki zostały sformułowane w 1996 r. w dokumencie zatytułowanym Agenda 21 dla przemysłu turystycznego: w kierunku trwałego rozwoju przyjaznego środowisku (Agenda 21 for the travel and tourism industry: towards environmentally friendly and sustainable development), przygotowanym wspólnie przez Światową Radę Turystyki i Podróży, Światową Organizację Turystyki i Radę Ziemi (Earth Council). Agenda 21 dla przemysłu

²¹ WTO, UNEP, UNESCO, EU, *Charter for Sustainable Tourism*, World Conference on Sustainable Tourism, Lanzarote, kwiecień 1995; H. Genot, *Challenges for sustainable tourism*, Materiały konferencyjne z World Conference on Sustainable Tourism, Lanzarote, kwiecień 1995, dostępne na stronie www.insula.org, odwiedzona 14.06.2001.

turystycznego definiuje zrównoważony rozwój turystyki jako „rozwój, który pozwala na zrealizowanie potrzeb współczesnych turystów i regionów turystycznych, a jednocześnie chroni i wzmacnia możliwości przyszłych konsumentów i producentów”²². Zakłada się, iż zrównoważony rozwój turystyki oparty jest na systemie zarządzania pozwalającym na zaspokojenie potrzeb gospodarczych, społecznych i estetycznych przy jednoczesnym utrzymaniu tożsamości kulturowej, podstawowych funkcji ekosystemów, różnorodności biologicznej i systemów warunkujących życie. Zrównoważony produkt turystyczny to zaś produkt tworzony i zarządzany w harmonii z lokalnym środowiskiem naturalnym, społecznością i kulturą, tak aby stały się one trwałymi beneficjentami, a nie ofiarami rozwoju turystyki.

Istnieje wiele różniących się od siebie definicji zrównoważonej turystyki, jednakże panuje powszechna zgoda, iż nie można mówić o odpowiedzialnej turystyce, gdy nie są w niej uwzględnione cztery podstawowe elementy zrównoważonego rozwoju, określone jako aspekt ekologiczny, społeczny, kulturowy i gospodarczy²³. Ekologiczny rozwój turystyki oznacza, iż turystyka nie powinna wprowadzać nieodwracalnych zmian w danym ekosystemie. Koncepcja ta jest powszechnie akceptowana dzięki rosnącej świadomości ekologicznej społeczeństw, co jednak nie oznacza, że jest ona automatycznie wprowadzana w życie. Element społeczny rozwoju turystyki zajmuje się problemem zdolności lokalnej społeczności do zaabsorbowania turystyki (tak przemysłu, jego infrastruktury, jak i samych turystów), bez kreowania wewnętrznej dysharmonii społecznej. Aspekt kulturowy zrównoważonego rozwoju turystyki bazuje na założeniu, iż dana społeczność może zachować lub częściowo zmodyfikować swą unikalną tożsamość kulturową pod presją kultury turystów. Element ekonomiczny oznacza, iż zysk z rozwoju turystyki powinien być wystarczający, aby zapewnić odpowiednie przychody społeczności lokalnej (w porównaniu z niedogodnościami związanymi z działalnością przemysłu turystycznego) oraz pokryć wszelkie koszty związane z zaspokojeniem potrzeb i wymagań turystów. Wynika z tego, iż podstawowym warunkiem ekonomicznie zrównoważonej turystyki jest atrakcyjność otoczenia i subiektywnie oceniana wysoka jakość podaży usług turystycznych. Wyżej wymienione aspekty zrównoważonego rozwoju turystyki powinny być traktowane równoważnie, gdyż jedynie ich rozsądne połączenie owocuje powstaniem i rozwojem zrównoważonej turystyki w danym regionie.

²² WTTC, WTO, Earth Council, *Agenda 21 for the travel and tourism industry – towards environmentally sustainable development*, WTTC London, WTO Madrid, 1996; WTTC, *Turystyka a rozwój zrównoważony, Fragmenty raportu Światowej Rady Turystyki i Podróży (WTTC)*, tłum. A. Dziuda, „Rynek Turystyczny” 1999, nr 18, s. 16–17.

²³ M. Mowforth, I. Munt, *Tourism and sustainability: new tourism in the Third World*, London 1998, s. 105–115.

Ekostrategia rozwoju turystyki

W dokumencie Agenda 21 wskazano na trzy podstawowe narzędzia niezbędne w zapewnieniu proekologicznego rozwoju w turystyce²⁴:

1. wprowadzenie nowych uregulowań lub wzmocnienie istniejących środków prawnych mających na celu ochronę zdrowia i środowiska;
2. wykorzystanie mechanizmów wolnorynkowych, by cena dóbr i usług w coraz większym stopniu odzwierciedlała ekologiczne skutki wykorzystania danego dobra naturalnego, procesu produkcji, recyklingu i wywozu śmieci;
3. organizowanie, z inicjatyw branży turystycznej, programów zapewniających odpowiedzialną i etyczną gospodarkę produktami turystycznymi.

Dokument Rady Europy z 1997 r. *Turystyka i Środowisko* (Tourism and Environment) zawierał opis holistycznego modelu turystyki dla regionu turystycznego, w którym wyróżniono następujące elementy kształtowania tego modelu zgodnie z zasadami ekorozwoju²⁵:

- proekologiczna infrastruktura turystyczna i łagodne formy wypoczynku;
- oszczędne gospodarowanie zasobami;
- przyjazna dla środowiska gospodarka energetyczna;
- zielony marketing
- proekologiczna gospodarka odpadami;
- przywracanie obszarom ich pierwotnego charakteru i stosowanie naturalnych materiałów budowlanych;
- rolnictwo i leśnictwo przyjazne środowisku;
- sieć dróg zgodna z wymogami ekologicznymi, zawierająca strefy wolne od hałasu;
- krajobraz kształtowany zgodnie z lokalnym charakterem i tradycjami;
- pozostawienie niezbędnej przestrzeni życiowej dla zwierząt i roślin, a także dla całych biotopów.

Zasobochłonność turystyki i jej negatywny wpływ na środowisko można zmniejszyć poprzez kompleksowe działania ograniczające wielkość ruchu turystycznego oraz zmieniające charakter i strukturę tego ruchu. Instytucje rządowe odpowiedzialne za turystykę, administracja państwowa oraz stowarzyszenia reprezentujące sektor prywatny mają do spełnienia istotną rolę w zapewnieniu eko-przyjaznego rozwoju turystyki. Celem nadrzędnym jest opracowanie zrównoważonego programu rozwoju, w którym, w odróżnieniu od tradycyjnych strategii planowania i zarządzania, względy ekologiczne byłyby podstawą wszelkich procesów decyzyjnych²⁶. Program ten powinien określać także niezbędne działania prowadzące do eko-przyjaznego rozwoju.

²⁴ J. Majewski, *Agenda 21*, „Polska Gazeta Turystyczna” 1999, nr 10, s. 7.

²⁵ Rada Europy, Council of Europe, *Tourism and Environment*, Strasbourg 1997, s. 20.

²⁶ I. Jędrzejczyk, *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Katowice 1995, s. 103–104.

Podstawowym elementem ekostrategii w rozwoju turystyki jest zasada, aby najpierw dokładnie planować, a dopiero potem udostępniać przestrzeń koncentrując się na świadomie wybranych miejscach. Promuje się myślenie kompleksowe i holistyczne podejście do sprawy rozwoju turystyki, rozpatrując jej związki ze środowiskiem, a także folklorem i kulturą regionu. Podkreśla się konieczność tworzenia planów centralnych zagospodarowania przestrzennego dla dużych obszarów, a nawet regionów. Pozwoli to na koncentrację infrastruktury, oszczędność ziemi, a także na pozostawienie szczególnie cennych i wartościowych terenów w stanie niezmiennym. W wybranych sytuacjach umożliwi to również tworzenie obszarów o różnym stopniu ochrony prawnej.

W zgodzie z ideą ekorozwoju powinno się ograniczyć nową zabudowę a modernizować i lepiej wykorzystywać istniejącą substancję budowlaną. Należy promować architekturę w stylu miejscowym i z wykorzystaniem lokalnie dostępnych materiałów budowlanych, zaś podczas projektowania i konstrukcji powinno się omijać naturalne przeszkody i wkomponowywać nową zabudowę i infrastrukturę w naturalnie istniejące formy ukształtowania terenu. Ekostrategia rozwoju turystyki podkreśla konieczność ustalenia maksymalnych możliwości wykorzystania terenu. Należy dążyć do oszczędnego wykorzystania zasobów oraz proekologicznej gospodarki energetycznej i odpadowej, a także selektywnie otwierać się na czyste technologie. Wskazuje się również na konieczność ochrony bioróżnorodności i pozostawienia odpowiedniej i niezagospodarowanej przestrzeni dla podtrzymania ekosystemów roślinnych i zwierzęcych.

Rozpatrując aspekt społeczny ekorozwoju, turystyka powinna być rozwijana tylko tam, gdzie ludność miejscowa daje przyzwolenie i jest tym rozwojem zainteresowana. Ponadto zagospodarowanie terenu i rozwój turystyki powinien opierać się na miejscowej inicjatywie gospodarczej i sile roboczej. Lokalni mieszkańcy powinni mieć również dostęp do stanowisk kierowniczych w sektorze. Poprawi to stosunek autochtonów do przyjezdnych i zaowocuje wzrostem satysfakcji z rozwoju turystyki zarówno po stronie popytu jak i podaży. Przed podjęciem ostatecznej decyzji o inwestycji niezbędne jest przeprowadzenie pełnego bilansu korzyści i strat, zarówno ekonomicznych, jak i społecznych oraz ekologicznych. Należy ponadto promować strategię, iż koszty pokrywa ten, kto je spowodował.

W krajach uprzemysłowionych większość organizacji turystycznych i administracja samorządowa posiadają programy ekopolityki rozwoju oraz dysponują szeregiem narzędzi mających na celu ułatwienie wprowadzenia planów w życie.

Kluczowym elementem sukcesu w procesie ekologizacji turystyki jest pamiętać, iż strategię ekorozwoju należy stosować nie tylko na etapie planowania, ale również, a może nawet przede wszystkim, podczas codziennej działalności wszystkich podmiotów turystycznych. Instytut na rzecz Ekorozwoju wskazuje zaś na trzy sposoby proekologicznej restrukturyzacji rynku turystycznego²⁷:

²⁷ J. Kamieniecka, *Ekopolityka...*, s. 7.

- poprzez ekologizację biur podróży i innych instytucji świadczących usługi turystyczne, co w praktyce oznacza zmianę ich wizerunku w taki sposób, aby były świadectwem przyjazności turystyki dla środowiska;
- poprzez ekologizację produktu turystycznego, co oznacza sterowanie ruchem turystycznym w danym regionie w taki sposób, aby nie nadużywać walorów i zasobów środowiska przyrodniczego;
- a także poprzez ekologizację procesu tworzenia produktu turystycznego, ukierunkowując go na rozwój zrównoważony w zakresie wszystkich jego segmentów i elementów, poczynając od transportu poprzez noclegi i żywienie do różnych świadczeń dodatkowych włącznie.

Podstawowym warunkiem realizacji rozwoju turystyki przyjaznej środowisku jest istnienie określonych preferencji i woli szerszego społeczeństwa, co wymaga nie tylko stworzenia odpowiedniego systemu prawno-ekonomicznego w zakresie ochrony środowiska, ale także prowadzenia szerokiej edukacji ekologicznej. Mechanizmy przyczyniające się do ekologizacji rynku turystycznego, a także będące potencjalnymi metodami kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa można zakwalifikować jako uwarunkowania prawne i ekonomiczne, obejmujące wszelkiego rodzaju przepisy prawne, umowy międzynarodowe, plany rozwoju regionów, techniki zarządzania odwiedzającymi, dobrowolne i obligatoryjne systemy certyfikacji działalności ekologicznej, a także metody oddziaływań poprzez mechanizmy finansowe²⁸. Drugą grupą metod jest edukacja ekologiczna pracowników sektora turystycznego i turystów, która obejmuje poradniki i inicjatywy dla poszczególnych działów obsługi turystycznej, a także przykłady form prowadzenia edukacji ekologicznej w różnych przedsiębiorstwach oraz możliwości włączania turystów w proces edukacji. Trzecią grupę stanowią inicjatywy, postawy i sposoby zarządzania i zachowania, które, jak udowadniają przedsiębiorstwa z całego świata, łatwo można wprowadzić do codziennej działalności firm turystycznych, a które dysponują znaczącym potencjałem do ekologizacji produktu turystycznego, a także do podniesienia poziomu świadomości środowiskowej kadr i turystów.

* * *

Pomimo, iż środowisko zawsze stanowiło istotny aspekt wojaży, podróżujący rzadko odwołują się bezpośrednio do spraw ochrony przyrody. Proekologicznie nastawieni turyści, poszukujący tylko takich form wypoczynku, które można realizować bez naruszenia praw środowiska i wymagający od innych takich samych postaw nadal stanowią klientelę niszową i nie charakteryzują się dostateczną mocą kon-

²⁸ J. Bohdanowicz, P. Bohdanowicz, *Stymulatory ekonomiczne i prawne polityki ekorozwoju dla turystyki*, Materiały konferencyjne Konferencji pt. *Główne problemy badawcze i metodologiczne współczesnej politologii w Polsce*, 8–10 listopada 2004, Władysławowo.

sumpcyjną aby wprowadzić istotne zmiany na rynku. Tym niemniej sytuacja ta musi ulec zmianie, jeżeli cywilizacja ma stać się przyjazną środowisku. Turystyka posiada znaczny, acz niedoceniany potencjał, aby stymulować proekologiczne zachowania i działania wśród turystów i innych działów gospodarki.

Istnieje współcześnie wiele sprawdzonych strategii i mechanizmów wprowadzania idei ekorozwoju w przemysł turystyczny. W celu uzyskania wymiernych efektów należy wprowadzić je na szeroką skalę w działalność podmiotów turystycznych. W procesie tym decydujące znaczenie ma świadomość i kultura ekologiczna podmiotów uczestniczących w turystyce, tak turystów, jak i przedstawicieli sektora usług turystycznych. Ponadto konieczne jest współdziałanie z władzami różnego szczebla, z samorządami i organizacjami pozarządowymi, które są zaangażowane w szeroko pojętą politykę ekorozwoju. Należy również podkreślić, iż nie wszystkie z dostępnych opcji ekologizacji turystyki wymagają dużych nakładów inwestycyjnych, zaś wszystkie przynoszą poprawę jakości walorów przyrody, a nawet mogą doprowadzić do rekultywacji terenów zdegradowanych i tym samym przyczynić się do poprawy wizerunku regionu. Ponadto, tradycyjnie poprawiają one satysfakcję turystów z wypoczynku. Na poziomie podmiotów turystycznych konsekwencją wprowadzenia polityki ekorozwoju jest obniżenie kosztów operacyjnych przedsiębiorstwa oraz poprawa warunków pracy. Prowadzi to do zmniejszenia rotacji pracowników, którzy bardziej identyfikują się z „zielonymi” firmami, zwłaszcza, jeżeli sami uczestniczyli w procesie wprowadzania polityki ekorozwoju w przedsiębiorstwie. Zaangażowanie się w ochronę środowiska i promowanie bardziej odpowiedzialnego systemu zarządzania, może łatwo zostać zauważone i docenione w skali krajowej, a nawet międzynarodowej, przekładając to na większe zainteresowanie klientów.

Realne jest więc ukierunkowanie rozwoju turystyki zapewniające odpowiednią ochronę przyrody i umożliwiające następnym pokoleniom korzystanie z dobrodziejstw wypoczynku na „łonie przyrody”.